

РЕЦЕНЗИЯ

от проф. дин Лизбет Любенова
директор на Научния архив на БАН

за дисертационен труд на тема: „**Неврокопска епархия на Българската
православна църква (1935–1952 г.)**“

за присъждане на научна и образователна степен „доктор“.

Докторант: Десислава Стоилова Георгиева

Научен ръководител: доц. д-р Кристина Попова

ОБЕМ И СТРУКТУРА НА ДИСЕРТАЦИЯТА

Темата на представената разработка за присъждане на научна и образователна степен „доктор“ е дисертабилна, тъй като включва един значим период от историята на Неврокопска епархия. **Текстът** е структуриран съобразно изискванията - увод, три глави, заключение, използвана литература и приложения. Поставените цели и задачи са максимално защитими в доказателствената част. **Общият обем** от 364 страници надхвърля значително количествените показатели на подобен род изследвания, което е положителен знак за възможностите на кандидата да развива обстойно проблематиката. Използваните източници са класирани според изискванията в раздели, като са отделени архивни документи, монографични изследвания, периодични издания и уеб ресурси. Разработката има богат понятиен материал и справочен апарат.

ОСНОВНИ ХАРАКТЕРИСТИКИ

Историографски аспекти: Въпреки своето десетилетно съществуване, Неврокопска епархия не е била в полезрението на църковните историци, което само по себе си е предизвикателство пред един млад учен. Откъслечните публикации до момента не помагат особено много за уплътняване на облика на духовния живот в епархията, нито в изясняване детайлите около убийството на митрополит Борис, върху чиято архипастирска дейност на практика е фокусирано изследването. По тази причина дисертацията е новаторска във всяко отношение.

Тематичен анализ:

Глава първа съдържа ретроспективен анализ на възникването на епархията, екзархийските проблеми и тяхното отражение върху местния духовен живот. Акцентите тук са два – рамкиране на дейността на първите митрополити Иларион и Макарий въз основа на достъпни публикации. Тъй като това е само прелюдия към сърцевината на разработката, описателният елемент е доминиращ. Неизбежното предоверяване на наличната литература обаче вкарва в текста редица неверни или некоректни твърдения на други автори, което не е дефект на дисертацията, а обичаен научен подход при наличието на „бели петна” в историческото дирене. На практика тази материя в бъдеще би могла да бъде обект на самостоятелна разработка на Десислава Георгиева, която поради пунктуалността в работата си ще може да изчисти наслоените погрешни тези.

Глава втора е основната доминанта на поставените задачи, независимо от тесните хронологични граници на управлението на митрополит Борис Неврокопски. Тук Десислава Георгиева е показала умение да издири и най-малките детайли от живота и архипастирската

дейност на изследвания обект, разполагайки своя разказ в подробен тематичен план. Ценни са събраните сведения за съдбата на родствениците на бъдещия духовник, което показва влиянието на семейната сред върху патриотичните нагласи на Неврокопския митрополит.

Изключително прецизно са проследени действията на митрополита за издигане на образователния ценз и моралния облик на местния клир. Същото подробно повествование срещаме и при обрисване на църковната строителна дейност. В тематично отношение тази глава е изключително разнообразна, което позволява на докторантката да обхване всички страни на епархийския живот. Положителен елемент е проследяването на младежките православни християнски дружества и на православните християнски братства, интересът към които постепенно нараства в последно време. Същото може да се каже и за социалната дейност на църквата, която показва забравени вече страни от човешкия дълг на клира. Тук в бъдеще биха могли да се използват и най-нови публикации по въпроса, за да се потърси в съпоставителен план реалното място на приносите на митрополит Борис за развиване на една благодетелна политика сред своите пасоми.

Комунистическата пропаганда и навлизането на чужди вероизповедания в Неврокопска епархия на пръв поглед са отделни теми, но те правилно са поставени една след друга в дисертацията в контекста на разпадане на консолидираното общество и разрушаването на държавните устои на нацията. Извън фактологията обаче остава открит въпроса за причините, поради които левите идеи и протестантизма имат такова влияние в епархията. В тази връзка анализът в бъдеще трябва да се задълбочи, тъй като това е сериозен проблем за цялата страна в навечерието на Втората световна война.

Към областта на пропагандата и дискуссионните проблеми трябва да отнесем и раздела за „еврейския въпрос“ и неговото отражение в новите

земи, тъй като напоследък той отново е обект на спекулативни претенции. В разработката редица въпроси остават открити, като абсолютно коректно докторантката разглежда всички разнопосочни становища. За съжаление тук има някои увлечения по пропагандни твърдения, с които се обогати напоследък нашата историография. Срещат се и неверни фактологични твърдения, като напр., че митрополит Стефан единствен се застъпил за спасяването на евреите. Затова бихме препоръчали преди обнародването на труда да се използва най-новата литература по еврейския въпрос, по който бяха проведени дискуссионни конференции, както и личния фонд на Патриарх Кирил (цитиран в труда в други раздели), в който е отложена богатата документация за политиката в новите земи. Освен това темата не бива да бъде обременявана с претенции към основната църковната дейност на клира, тъй като този комплициран казус не е бил възможен за разрешаване дори за самата българска държава.

Глава трета е най-интригуваща относно фаталния живот на митрополит Борис. Тя започва с една въвеждаща част, която надхвърля хронологическите рамки до 1952 г., коментирайки патриаршеския избор на Пловдивски Кирил от 1953 г., тъй като той е заместник на овакантия митрополитски престол. Най-самостоятелно разработен е разделът за положението в Неврокопска митрополия, където разказът е фокусиран главно върху трагичната съдба на клира, подложен на всякакви репресии и унижения. Макар текстът тук да представлява мозайка от отделни биографични очерци, той е панорамата, върху която се разгръща трагичната съдба и на митрополит Борис. С този подход Д. Георгиева на практика показва, че това не е случаен инцидент, а последователна и целенасочена държавна политика. Към това навеждат и посегателствата към сакралните места в епархията. Логически завършек на изложението е дейността на заместниците – Пловдивски Кирил и Ловчански Филарет, които управляват епархията до избора на Пимен.

ПРИНОСИ

Приятно впечатление прави оформянето на статистическите данни в табличен вид, което е един модерен подход при съпоставителния анализ. Друга особеност е привеждането на аналогични количествени показатели за други епархии, което онагледява изключително добре доказателствената част.

Трябва да се подчертаят специално описанията на култовите обекти в епархията. На практика проследяването на всеки сакрален обект и неговата съдба през десетилетията е самостоятелен очерк с приносен характер.

Към съществените приноси трябва да отбележим изключително ценните данни за книжовната дейност в епархията, която е разкрита предимно на базата на архивни документи.

Управлението на Неврокопския митрополит Борис в „новите земи” е тема, която не е достатъчно добре проучвана. Макар отделни въпроси да са застъпени в досегашната литература, текстът на Десислава Георгиева определено ще се ползва от специалистите, ако бъде издаден като книга.

Положително качество на дисертацията са онези коментари, макар често и под линия, в които срещаме корекции на данни от публикации, които се разминават с архивните документи. Това показва стремеж към самостоятелно мислене и обосноваване на заключенията на базата на по-сигурни източници.

Несъмнен принос има разделът за репресираните духовници след 1944 г., като събраната база данни е добра основа за по-нататъшни проучвания в тази посока. Трябва да подчертаем изключителното усърдие на докторантката да изследва материалите от Комисията по досиетата, въз основа на които е написана голяма част от трета глава.

Тъй като дисертацията ще бъде насочена след публикуване към широка аудитория не само от специалисти, но и към широк кръг културни

дейци, трябва да се подчертае и четивността на текста, което е отлично качество за всеки изследовател.

Основните изводи са изведени както вътре в текста, така и в заключението и по тях няма какво да се добави, тъй като те отразяват обективно логическата нишка на изложението

БЕЛЕЖКИ И ПРЕПОРЪКИ

Като всеки млад учен и Десислава Георгиева неизбежно ползва чужди мнения и становища, тъй като се докосва до теми, които излизат извън обсега на нейната непосредствена задача. Именно в тази насока са и моите препоръки и бележки – да не се предоверява на недоказани твърдения. В случая вината не е нейна, тъй като до днес няма цялостна история на БПЦ, която да разкрие тенденциите в историята на църквата, както и взаимовръзката между Синода в София и Екзарха в Цариград. Такива са например сложните взаимоотношения между българския клир и руското белогвардейско духовенство, емигрирало у нас, което независимо от благоразположението на населението към него не желае да се вражда в средите на нашето духовенство, тъй като го третира като схизматично.

Особено комплицирани са въпросите около вдигането на схизмата, в които се преплитат не толкова канонични, колкото политически съображения. Затова е пресилено да се твърди, че *„епископ Борис има най-голям принос“* за *„epochалното дело по вдигането на схизмата“*, тъй като тя е вдигната през 1945 г. под диктовката на маршал Толбухин и то в ущърб на БПЦ, която се отказва от всичките си македонски епархии. Негативите от тази необмислена постъпка виждаме дори днес при опитите на Македонската православна църква да получи автокефалия.

Напълно погрешно е привнесено становище, че до 1944 г. клира е на държавна заплата (с 101). Напротив, отпусканата субсидия не е „държавна“, а църковна, независимо че сумите идват от централизирания

бюджет. В процеса на модернизацията на църквата се постига споразумение със светската власт да се преустанови изплащането на църковния десятък в натура, а вместо това на всяко венчило БПЦ да получава по 0, 40 лв. собствен бюджет. Тази материя се експонира абсолютно погрешно дори в солидни изследвания, от които се е повлияла и докторантката.

Като препоръка за бъдещи изследвания може да се посочи и проблема за причините за репресиите над духовници след 1944 г., където коментарните бележки биха могли да се разширят не само в контекста на лоялност към комунистическите идеи, а и за съпричастност към ВМРО, което е маркирано в изложението. Търсенията трябва да бъдат разширени в посока на просръбската политика на ОФ и налагането на коминтерновския модел на „македонска нация”, заради която не само клира, но много редови граждани попадат под ударите на властта.

Задължително трябва да се обърне внимание и на използваната терминология, която отново погрешно се среща у историци без богословска грамотност – например: в Цариград няма „*екзархийски* *наместник от Синода в София*”, а „екзархийски заместник”. Наместници има само приживе на Екзарх Йосиф.

Докторантката е разпределила перфектно хронологическите граници на изложението, като ги е обосновала убедително. В тази посока тя следва утвърдени вече времеви рамки в общоприетата историография. Тъй като Десислава Георгиева има капацитет да се развива в бъдеще в тази материя, обръщам внимание върху един детайл – историята на църквата не бива да следва политическите граници на повествованието, тъй като тя се ръководи от свои устава и правила.

В процеса на писане всеки изследовател много или малко започва да идеализира своя герой, което се отразява на критичното му отношение към неговата дейност и мястото и ролята му в историята на църквата. В тази

връзка има и друга обективна причина – използването главно на официозни документи може да подведе всеки учен в прикриването на нередности и подмолни борби сред клира, особено при избор на даден каноничен митрополит. Затова при възможност трябва да се ползва и частна кореспонденция, която показва задкулисните мотиви – например при натиска за закриване на Неврокопска епархия или преместване на митрополитски център от Неврокоп в Горна Джумая. По тези причини в дисертацията има детайли, които трябва да бъдат туширани при една бъдеща публикация на труда, тъй като ще достигнат до по-широка аудитория.

Преди обнародване на труда трябва да се прецизират някои от надписите под снимките, в които има грешки.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ

Тъй като предложеният дисертационен труд на тема „Неврокопска епархия на Българската православна църква (1935–1952 г.)” надхвърля изискванията за докторска степен, както по наукометрични показатели, така и по същността на тематиката, въз основа на гореизложените положителни страни в разработката, като член на научното жури гласувам „за” и предлагам на Десислава Георгиева да бъде присъдена научната и образователна степен „доктор”. Препоръчвам трудът да бъде публикуван при първа възможност със съдействието на Правно-историческия факултет, катедра „История”.

Член на научното жури: проф. дин Лизбет Любенова

София, 29.12.2019 г.